

ЛОГІКО-СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ІНДИВІДНОЇ ГАРМОНІЇ

У даній статті робиться спроба провести логіко-структурний аналіз індивіда, визначити складові структури індивіда, розкрити їх роль у цій структурі, а також знайти оптимальне співвідношення складових структури індивіда, що дозволить наблизитись до розуміння індивідної гармонії.

Постановка проблеми. Гармонія – це процес, при якому індивід відчуває, розуміє та реалізує свій внутрішній світ, коли він є ідентичним самому собі. І, які б ситуації не відбувались в його житті, які б проблеми він не вирішував, він завжди залишається самим собою. Крім того, саме ця ідентичність гарантує йому єдність з оточуючим світом. Індивід є стабільною неврівноваженою системою. Стабільною, бо на генетичному рівні закладені основи її виживання, перевірені попередніми поколіннями. Неврівноваженою, бо для її розвитку потрібно постійне вдосконалення в соціальних та природних умовах, що змінюються. Причому, ця неврівноваженість відбувається через колізії та протиріччя до гармонізації розуму, розсудку, емоції, совісті та волі індивіда. Таким чином, до більш високої та якісної стабільності.

Аналіз останніх досліджень. Учених завжди цікавило, які чинники у житті індивіда є вирішальними у процесі виникнення гармонії. А також, що може привести структуру індивіда до гармонії, які є закономірності розвитку гармонії або дисгармонії у житті особистості. Аналізом та вивченням структури особистості займалися А. Г. Здравомислов, Абрахам Маслоу, І. Є. Бекешкіна, С. Б. Кримський. Кожен із них за допомогою різних підходів розкривав суть структури індивіда. Тому в даній статті робиться спроба осмислити, що ж є основою співвідношення емоцій, розсудку, розуму, совісті, волі у житті індивіда.

Мета дослідження. Криза зумовлює процеси, які ведуть індивіда до смерті та руйнації або, коли починається вирішення кризових проблем, людина наближається до більш високого рівня гармонії почуттів, розуму, волі. Криза може бути викликана як зовнішніми, так і внутрішніми проблемами, а також неспроможністю індивіда справитись з поставленими проблемами. Велику роль у цьому процесі відіграє гармонія розуму, почуттів та волі. Це необхідна умова нормального функціонування індивіда.

Виклад основного матеріалу. У сприйнятті кризових явищ, як зовнішніх, так і внутрішніх, велику роль грає емоційність. Саме через почуття починає відображатися ставлення індивіда до себе та оточуючого світу. "Почуття (емоції) – переживання людиною свого ставлення до оточуючої дійсності (до людей, їх вчинків, до яких-небудь явищ) і до самого себе" [1: 543].

Поступово індивід осмислює ці явища і процеси, аналізує їх та робить висновки. "Розум – як вища творча здатність мозку створювати принципово нові знання й досягати глибинну сутність реальності" [1: 493]. Тільки за умови гармонізації почуттів та розуму, що відбувається в житті індивіда, він починає наближатися до гармонії, а воля стає центром її реалізації. "Воля – свідомо цілеспрямованість людини на виконання тих чи інших дій" [1: 73]. У свою чергу почуття, розум та воля є складовими, які формують свідомість індивіда. Панування почуттів у співвідношенні розуму, почуттів, волі створює ірраціонального індивіда. Орієнтація на розум у співвідношенні почуттів, розуму, волі створює раціонального індивіда. Воля – це вже конкретні дії раціонального або ірраціонального індивіда. Нас цікавить, як відбувається поєднання почуттів, розуму, волі у житті індивіда? Чи може таке співвідношення між почуттями, розумом, волею створити гармонію у житті індивіда?

Почуття, розум, воля виконують свої функції в житті індивіда. Індивід через почуття сприймає оточуючий світ та себе, не аналізуючи їх. Тому серед почуттів велику роль відіграють любов та ненависть, страх, мужність. Як же можна сприйняти існуючий світ та самого себе, не аналізуючи? Спіратись у цьому процесі індивід може на розсудок. "Розсудок розглядається як інтелектуальна діяльність, що не виходить за межі норм і стандартів, вироблених в соціально-історичному та культурному процесі й в ході індивідуальної діяльності" [1: 493]. Розсудок у житті індивіда відіграє свою роль. Він дає чуттєвому сприйняттю індивіда систему суспільних норм і правил. Розсудок пропонує ідеал, в сприйнятті якого індивідом велику роль мають емоції. "Ідеал – (від грецьк. – ідеал, першообраз) – уявлення про найвищу досконалість, котра як взірець, норма і мета визначає спосіб і характер діяльності людини або соціальної групи. Ідеал – це певна єдність об'єктивного і суб'єктивного" [2: 231]. Такий ідеал, як готова основа, сприймається індивідом на рівні емоцій та розсудку через систему виховання й освіти. Він сприймається як один із варіантів, який впливає на спосіб та характер діяльності індивіда. Тому, сприймаючи на чуттєвому рівні ідеал, індивід знаходиться у піднесеному стані. Роль розсудку полягає в тому, що він може систематизувати результати відчуттів. Розум допомагає вирішити ті питання, які пов'язані з захистом ідеалу та

засобами його реалізації. У процесі взаємодії почуттів, розсудку, розуму, волі, їх реалізації у житті індивіда великий вплив мають почуття. Тому такого індивіда ми називаємо ірраціональним. Він є цілісним, але не є гармонійним індивідом тому, що будь-які зовнішні впливи, як позитивні, так і негативні можуть внести дисбаланс у систему почуття, розсудку, розуму, волі. Це призводить або до модернізації ідеї, або до пошуків іншої ідеї, основою якої у сприйнятті індивіда стає співвідношення почуттів, розсудку, розуму, волі з великими впливами почуттів. Цей тип індивіда можна назвати ірраціональним.

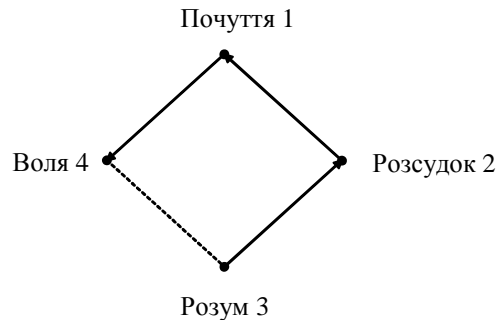

Рис. 1. Ірраціональна структура особистості.

У житті ірраціонального індивіда наявний великий вплив почуттів. Саме через них в індивіда виникають найважливіші враження у сприйнятті світу. Допомогає систематизувати почуття людини розсудок. Розум знаходиться під сильним впливом почуттів. Воля – це поєднання почуттів, розсудку, розуму в єдину систему з домінуванням почуттів та реалізація цієї системи в дії. Висновок: створюється цілісна особистість, основою якої є її відчуття.

Розум аналізує реальність для того, щоб збагнути суть явища, процесу, людини. Ми дуже часто не знаємо механізмів та законів багатьох наших умінь, навичок, якими користуємось у повсякденному житті (наприклад, вміння ходити, плавати та інше). Але ми їх відчуваємо й усвідомлюємо як власні вміння, навички. Це рівень розсудку, коли існує чітка систематизація власних умінь, навичок, знань, яка виникає у процесі діяльності індивіда і включає в себе як біологічні, так і соціальні норми.

Тільки тоді, коли індивід створює цілісне уявлення про явище, процес, річ та розробляє для себе принципи і систему їх реалізації, вона виходить на рівень розуму. Розум буває двох типів: це логос – теоретичний рівень, та софія – практичний рівень. Логос пов'язаний з теоретичним осмисленням явищ, процесів та реалізації того, що необхідно для індивідуальності. Софія – це реалізована індивідом мудрість, яка є основою її світогляду та реалізується в оточуючому світі. "Є мудрість, яка в голові – Логос; є мудрість, яка в бутті, в речах – це "Софія" [3: 28]. Логос орієнтує індивіда на раціоналізм. Емоції індивіда відіграють у такому співвідношенні допоміжну роль. Вони можуть підтримувати логос, а можуть і ставитись до його рішень байдуже. Саме за допомогою розуму індивід оцінює ідеал та розробляє шляхи його досягнення. Він має більше шансів для аналізу і самостійних висновків. У такого індивіда розум відіграє домінуючу роль, а почуття та розсудок – другорядну роль. Поєднання у житті індивіда розуму, почуттів, розсудку через панування розуму створює цілісного, цілеспрямованого індивіда, який може через власну волю самореалізовуватись. Такий індивід може вважатись цілісним, тому що при вирішенні питань він орієнтується на раціоналізм. Розум індивіда контролює почуття, розсудок, волю. Коли ситуація вимагає при вирішенні проблем відійти від раціоналізму, починається дисбаланс цілісної системи, дисбаланс між розумом та почуттями індивіда. Вихід із кризової ситуації такий індивід шукає за допомогою розуму, він вивчає та аналізує всі фактори і явища, які привели його життя до цієї кризи. На основі цього аналізу він вносить зміни у власний спосіб життя та вирішує, які зміни в даній ситуації повинні відбутися у його системі розуму, розсудку, почуттів та волі.

Домінуючу роль у житті раціонального індивіда відіграє розум. Саме він аналізує явища, процеси, їх суть, розвиток для себе. Розсудок виконує допоміжну роль, пропонуючи систематизацію світогляду особистості на основі норм і стандартів суспільства. Почуття знаходяться під контролем розуму і можуть посилювати (через чуттєве сприйняття) позитивну або негативну оцінку явища, процесу. Воля – це поєднання розуму, розсудку, почуттів у єдине ціле при домінуванні розуму.

Коли індивід на власному рівні виходить на взаємодію розуму і совісті, почуттів та совісті, волі і совісті та прагне зреалізувати все це практично, тільки тоді він починає наближатися до стану гармонії. Совість разом з іншими елементами системи особистості бере участь у поєднанні розуму, емоцій, волі та може зосередити їх на внутрішньому світі особистості. "Совість – категорія етики, що позначає стан страждання, незручності і дискомфорту при відході від відповідальності перед собою, іншою людиною чи суспільством. Пробудження совісті означає глибоке невдоволення собою... Стан совісті на відміну від страху не припускає чекання зовнішнього покарання, це внутрішнє покарання"

[4: 189]. Совість – це основа внутрішнього морального світу особистості. Завдяки совісті розум обмежує індивіда в його діяльності. Почуття стають добрими або злими. Воля людини, її цілеспрямована діяльність стикається з соромом. "Сором – моральний стан людини, що характеризується переживанням самоосудження на підставі інтеріоризації реальних або завбачуваних міжсуб'єктивних стосунків" [2: 594]. Таким чином, совість починає виконувати для розуму, почуттів, розсудку, волі роль механізму, який встановлює обмеження в їх діяльності. Совість стає одним із чинників, який розвиває разом з розумом критичне мислення індивіда. Совість дає можливість розуму залишатись людським, прагнути зреалізувати добро у власному житті. Завдяки совісті відчуття засуджують зло, зневагу до інших. Совість при виборі в емоційному світі індивіда між любов'ю та ненавистю віддає перевагу любові. Совість не сприймає суспільні норми, стандарти, які є антилюдськими і які може підтримувати розсудок. Воля, реалізуючи єдність розуму, почуттів, розсудку, совісті, через останню діє не за принципом "мета виправдує засоби". Отже, ми бачимо, що совість виконує свої функції у внутрішньому світі особистості.

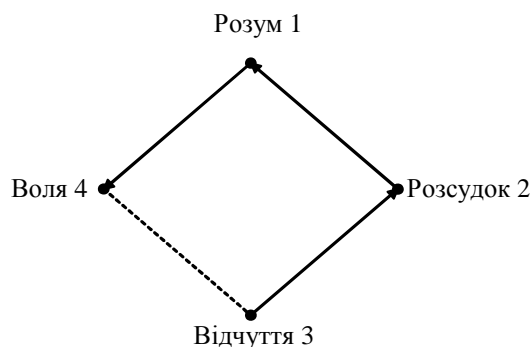

Рис. 2. Раціональна структура особистості.

Функції емоцій – це чуттєве сприйняття себе та оточуючого світу, розсудок – це оцінка себе, явищ, процесів на основі норм і стандартів суспільства, розум створює нові погляди, на їх основі оцінює себе та світ, воля – це реалізація переосмислених та пережитих принципів, ідей щодо себе та світу.

Для індивіда важливим є виникнення такої системи взаємозв'язків між її почуттями, розсудком, розумом, волею, совістю, яка б гарантувала їй гармонійну цілісність. Самі почуття, розсудок, розум, воля, совість індивіда формуються під впливом суспільства та завдяки роботі особистості над собою. Мотивація є однією з основ розвитку індивіда і приводить людину до конкретних дій. Результат залежить від відчуття та розуміння індивідом свого внутрішнього світу. Тут важливою стає структура співвідношень між відчуттями, розсудком, розумом, совістю, волею у житті індивіда. Відтак, **гармонія індивіда – це процес самопізнання, який призводить до реалізації індивідуального співвідношення розуму, почуттів, розсудку, волі та совісті в житті індивіда**, оскільки за логікою певному рівню розвитку розуму, почуттів, розсудку, волі індивіда відповідає такий самий рівень совісті. Розум, почуття, розсудок, воля – через ці показники ми бачимо рівень осмислення, відчуття та реалізації власних потреб, інтересів, цілей. Совість є показником того, наскільки наші потреби, інтереси, цілі відповідають нашим внутрішнім та загальним нормам моралі. Тому, коли переважають розум, почуття, розсудок та воля, з'являється творчий, активний, цілісний індивід. Коли совість стає вищою у світогляді індивіда ніж розум, почуття, розсудок, воля, виникає консервативний цілісний індивід, який за своєю поведінкою є більш пасивним. Коли в житті людини розум, почуття, розсудок, воля дорівнюють совісті, тоді індивід починає ставати на шлях розвитку гармонійної людини, яка, щоб підтримати таку рівновагу, повинна розбиратись у власному розумі, почуттях, розсудкові, волі, совісті. При цьому продовжується процес пізнання самого себе.

Пізнання самого себе в різних типах індивіда відбувається по-різному. Так, у ірраціонального типу сприйняття ідеалу, задоволення потреб, інтересів, цінностей відбувається через відчуття та розглядається як приємний чи неприємний власний досвід. Через цей власний досвід він може не тільки скласти уявлення про існуючий світ, а й зрозуміти самого себе. Раціональний тип при сприйнятті, осмисленні та реалізації ідеалу, потреб, інтересів, цінностей буде орієнтуватись на осмислення власного досвіду, буде прагнути зрозуміти, наскільки цей досвід є ефективним та дієвим. Це дасть можливість оцінювати та пізнавати не тільки свій досвід, а й самого себе. Коли при пізнанні та вивченні самого себе пануюче положення будуть займати емоції, то можуть виникнути суб'єктивні емоційні уявлення про себе. Вони створюють цілісну суб'єктивну систему індивіда, яка буде виводитись із рівноваги зовнішніми або внутрішніми негативними емоціями. У раціонального типу індивіда на перше місце виходить розум у створенні цілісної системи, внаслідок чого відбувається

творення цілісної раціональної системи індивіда, яка на перше місце ставить принципи та методику їх реалізації. Така цілісна система є стабільною до тих пір, поки діють ці принципи та їх методи реалізації. Як тільки вони не спрацьовують, то дестабілізується і цілісна система індивіда. Це відбувається переважно у процесі діяльності індивіда та задоволенні потреб, реалізації власних інтересів та цінностей.

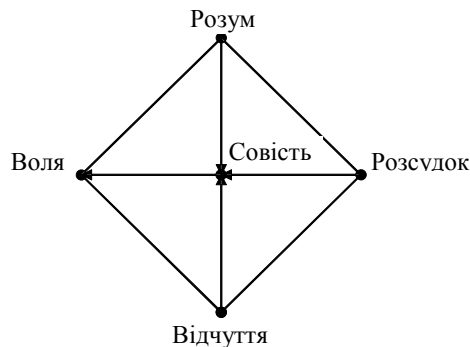

Рис. 3. Гармонійна структура особистості.

Як ірраціональний, так і раціональний індивід є суб'єктами діяльності, одночасно будучи носіями потреб. Наявність потреб приводить особистість до діяльності. Розуміючи себе, індивід вибирає той метод задоволення потреб, який вважає ефективним і який викликає найбільші позитивні емоції. Задоволення фізіологічних потреб приводить до прагнення задовільнити наступні потреби. Тут важливо, в якій формі та як привчається задовольняти свої потреби індивід. На те, в якій формі та яким методом іде задоволення потреб індивіда, впливає внутрішня мотивація людини та зовнішні проблеми. Саме варіант реакції на ці зовнішні проблеми є одним із факторів, який впливає на методи самопізнання та задоволення своїх проблем.

Потреба в безпеці та захисті вимагає участі індивіда в якійсь організації та її структурі, у соціальних об'єднаннях, які б гарантували захист та безпеку. У більшості випадків індивід, який включається у структуру якоїсь організації, виходить зі свого внутрішнього світу та своєї мотивації, займає те місце у структурі, яке на дану мить відповідає його здібностям з перспективою розвитку.

Тут в основу оцінки індивідом кладеться процес самопізнання. В ірраціонального індивіда в самопізнанні та при виборі шляху реалізації у соціальній структурі велику роль відіграють емоції. Це може бути любов і ненависть, мужність та страх і багато інших відчуттів. Обираючи якусь організацію, індивід виходить з того, що вона є одним із варіантів задоволення його потреб та самореалізації. У самій структурі цієї організації, щоб зайняти якесь місце, він повинен проявити активність, творчість, а також професійні здібності. Причому творча активність ставала одним із варіантів задоволення потреб і процесу самореалізації. В індивіда це буде вимагати великого емоційного напруження. Крім того, творча активність окремого індивіда, яка орієнтується на власний егоїзм, може стати руйнівною. Тільки коли індивід врівноважує власну творчу активність з вимогами власної совісті та моральними нормами соціальної структури, можлива ефективна робота такої людини у цій соціальній структурі.

У свою чергу, раціональний підхід індивіда дозволяє проаналізувати суспільну соціальну структуру, свою роль у ній, зрозуміти роль емоцій у своєму житті, а також за допомогою розуму збагнути роль совісті у житті індивіда. Врівноваження розуму та совісті відбувається через розуміння індивідом відповідальності за свої дії і усвідомлення, що норми совісті та моралі – це конкретні механізми реалізації цієї відповідальності. Врівноваження розуму, відчуттів, совісті посилює цілеспрямованість індивіда; значить, активізується й її воля. Так починає працювати формула гармонії, де вона є співвідношенням розуму, почуттів, волі, совісті індивіда на рівні потреби безпеки та захисту.

Одночасно індивід реалізує потребу в приналежності та любові. Ірраціональний та раціональний індивіди мають потребу відчувати любов до інших та бути любимими. Також це виражається в приналежності до якоїсь соціальної групи. При задоволенні потреби у приналежності та любові велику роль відіграє родина та соціальна група, до якої належить індивід. Важливим є відношення індивіда до родини, соціальної групи: воно базується на егоїзмі та на бажанні отримати користь від родини, соціальної групи та людей, які до неї входять, або ж крім власних вимог до групи, індивід розуміє та відчуває відповідальність перед цією групою та людьми, які входять до неї. У житті індивіда користь від соціальної групи і родини та відповідальність складають єдине ціле. Рівновагу між відповідальністю та користю щодо соціальної групи і родини індивід реалізує через своє життя.

І тут знову ми звертаємось до співвідношення відчуттів, розсудку, розуму, волі, совісті в житті людини. Індивід, який пізнає самого себе, здатний усвідомити, яку роль в його житті мають співвідношення відчуттів, розсудку, розуму, волі, совісті, може оцінити себе більш-менш об'єктивно. У такого індивіда повинна існувати відповідальність перед собою та іншими. Коли немає розуміння самого себе, того значення, яке відіграє в його житті співвідношення відчуттів, розсудку, розуму, волі, совісті, людина не має чіткого уявлення про себе та свою роль у цьому світі. Такий індивід у своїй діяльності орієнтується на рівні відчуттів та задоволення, розсудок буде підтримувати суспільні норми, в межах яких буде відбуватись задоволення, на рівні розуму – це осмислення шляхів отримання задоволення, воля буде сконцентрована в цьому напрямку, ну а совість буде відігравати другорядну роль.

Можливі й інші варіанти реалізації співвідношення відчуттів, розсудку, розуму, волі, совісті в індивіда, який повністю не відчуває та не розуміє себе. Коли такий індивід відчуває та розуміє моральні норми, і вони стають основою його совісті, він виходить на цікавий парадокс власного життя. У нього з'являється відповідальність перед групою, але немає розуміння та навіть уявлення, як реалізувати свої власні цілі. У першому випадку індивід є егоїстом у соціальній групі; в іншому випадку він просто розчиняється в цій групі і не уявляє свого існування без неї. Тільки гармонійно поєднавши почуття, розсудок, розум, совість, індивід може реалізуватись у соціальній групі та родині.

Вступаючи в соціальну групу, індивід повинен отримувати любов і повагу. Це один із факторів, який дасть можливість індивіду полюбити самого себе та звернути увагу на самопізнання. Це стане першим кроком у розкритті людини, дозволить їй наблизитися до найкращого варіанта співвідношення між відчуттями, розсудком, розумом, волею та совістю. Коли ж вона не задовольнить потребу в повазі та любові, а взамін отримає ненависть і презирство, то в співвідношенні відчуттів, розсудку, розуму, волі, совісті виникне дисбаланс. Негативні емоції будуть пануючими, вони будуть блокувати розвиток гарного співвідношення між відчуттями, розсудком, розумом, волею, совістю та заважати процесу самопізнання, що врешті-решт, приведе до появи комплексів страху, жорстокості і буде вести людину до дисгармонії. Тому для індивіда дуже важливо задовольняти потребу в приналежності та любові.

Потреба у самоповазі базується на досягненнях індивіда та визнанні цих досягнень іншими. Щоб мати в житті якісь досягнення, індивід повинен мати причини, які б активізували її волю. Причому ця воля повинна включати в себе поєднаними як відчуття, розсудок, так розум і совість. Будуть при цьому переважати емоції у внутрішньому співвідношенні, значить, це буде ірраціональний тип індивіда, переважить розум – раціональний. Зрозуміло, що основа самоповаги індивіда – це його діяльність та його самооцінка й оцінка іншими. Важливим у цьому питанні є те, як індивід сприймає діяльність інших та впливи суспільства. Для ірраціонального індивіда важливу роль мають емоційні впливи суспільства. Він здатен прийняти їх у своїй обробці. Для раціонального типу індивіда велике значення має осмислення як зовнішніх впливів суспільства, так і результатів власної діяльності. При цьому, реалізуючи потребу в самоповазі, індивід обов'язково займається самооцінкою. Поєднання почуттів, розсудку, розуму, совісті, волі в єдину цілісну систему в житті індивіда, робить його людиною, здатною в деякій мірі мати про себе об'єктивну точку зору. Коли в системі індивіда переважають почуття, то він при самооцінці створює про себе суб'єктивний образ, який не буде відповідати дійсності. Перевага розуму в системі індивіда дозволяє йому раціоналізувати процес самопізнання. У цій самооцінці важливо, наскільки співвідношення емоцій, розуму, волі та совісті створило цілісний духовний світ індивіда. Саме цей цілісний духовний світ здатен зберегти неповторність індивіда та бути базою його розвитку. "Особистість здатна діяти під впливом матеріальних потреб і найелементарніших нестатків, але вона здатна і протидіяти їх впливам, керуючись більш високими, духовними потребами, що витікають із суті даної особистості й підкріплені її волею і характером" [5: 23].

Індивід має потребу в самоактуалізації. Коли він є самим собою, прагне розкрити свій потенціал, відчуває та усвідомлює себе, тоді здатен до самоактуалізації.

Процес самоактуалізації починається з глибоких, яскравих емоційних переживань, які є результатом його розвитку і дають можливість індивіду стати самим собою. "Самоактуалізація – це переживання, переживання всезахоплююче, яскраве самозабуття з повною концентрацією і абсолютним зануренням в нього. ... Це мить самоактуалізації, мить, коли людина проявляє своє "Я" [6: 57].

Саме на цьому етапі у співвідношенні почуттів, розсудку, розуму, совісті, волі індивіда найбільшу роль відіграють почуття, що є одним із найактивніших проявів індивіда. Для кожної людини це будуть різні прояви почуттів. При осмисленні своєї суті індивід стикається з проблемою вибору на рівні почуттів: чи орієнтуватися на задоволення, чи на ті чуттєві переживання, які можуть привести його до самопізнання.

Рівень розсудку – це або автоматичне сприйняття суспільних норм та стандартів, або ж початок їх критичної оцінки. На рівні розуму робиться вибір між прагненням до спокою, стабільності та бажаннями розвитку і вдосконалення. На рівні волі індивідом робиться вибір між власною активною діяльністю, яка обов'язково буде проходити шляхом спроб і помилок, та бездіяльністю, або соціальною діяльністю, яку вимагає від людини суспільство. На рівні совісті це буде вибір між проголошенням її основних положень та їх реалізацією індивідом. "Самоактуалізація – це процес, він передбачає, що кожний раз, роблячи вибір, ми обираємо те, що є більш гідним залишитися чесним, а не неправдивим, що чесніше не красти чи красти, або, узагальнюючи, – кожний із виборів, що встав перед нами, ми здійснюємо на користь власного зростання. Це і є рух до самоактуалізації" [6: 57]. Для того, щоб індивід зробив вибір на користь власного зростання, він повинен розуміти своє власне співвідношення відчуттів, розсудку, розуму, волі та совісті, зрозуміти, як це співвідношення розкриває суть індивіда та формує його неповторність. Саме суть індивіда в подальшому й буде визначати його розвиток.

Але відчутти, зрозуміти, реалізувати свою суть дуже важко. Для цього спочатку треба відчутти і зрозуміти, що в твоїх відчуттях, знаннях, совісті є твоїми, а що суспільними впливами, як це впливає на співвідношення почуттів, розсудку, розуму, совісті, волі у твоєму внутрішньому світі. У кожної людини є суть, саме вона є проявом її структури, яка виникає на основі співвідношення почуттів, розсудку, розуму, совісті, волі. "Самоактуалізація" заключається у твердженні, що є деяка "самість", що підлягає актуалізації. І насправді, людина не *tabula rasa*, не безформна кам'яна глина, не грудка глини або пластиліну. В людині завжди щось є, у будь-яку мить вона вже відбулася, в крайньому разі у своїй "хрящовій" структурі" [6: 57]. Тому індивід робить вибір між прагненням до вдосконалення співвідношення відчуттів, розсудку, розуму, волі, совісті, до самопізнання та реалізації самого себе, або використання суспільної структури для встановлення співвідношення у системі відчуттів, розсудку, розуму, совісті, волі та отримання задоволення від життя. Причому вибір є ефективним для індивіда, коли він ґрунтується на відповідальності.

Відповідальність стає об'єктивним проявом життя індивіда, коли він чесно оцінює свою систему почуттів, розсудку, розуму, совісті, волі та самого себе. Людина здатна себе чесно оцінити тільки тоді, коли відчуває та розуміє себе, вміє через розуміння та відчуття своєї системи, яка складається з почуттів, розсудку, розуму, совісті, волі, прислухатись до свого "я" та реалізувати його. З цієї миті індивідуальність починає усвідомлювати свою ідентичність та прагнути її реалізувати. "Не можна бути мудрим в головному, не вміючи прислухатись до себе, до свого Я, в кожен конкретну мить життя, не наважуючись твердо сказати собі: "Я не люблю того-то і того-то" [6: 59].

Самоактуалізація індивіда відбувається все його життя, вона пов'язана з процесами самопізнання. Це повсякчасний аналіз самого себе, своїх відчуттів, розсудку, розумових здібностей, рівня розвитку волі та сприйняття норм совісті. Як наслідок – прагнення зрозуміти самого себе та реалізувати свою суть через своє повсякденне життя. Такий індивід здатен звільнитись від власних ілюзій та неправдивих суспільних ідей, відчутти і зрозуміти свою безмежність та обмеженість, краще зрозуміти себе. Збагнувши свої позитивні та негативні сторони, він починає бачити ті механізми, які своїми діями вносять деструкцію у співвідношення відчуттів, розсудку, розуму, волі та совісті у житті індивіда. Значить, при розумінні цих проблем він, коли захоче, може від них звільнитися. Цей процес дуже складний та болючий, бо ці деструктивні механізми стали частиною нашого я, нашою звичкою, більша частина суспільства при сприйнятті нас вважає цю деструкцію для нас природною.

Потреби індивіда проявляються тим активніше, чим більше вони відображаються в інтересах. Потреби – це безпосереднє задоволення своїх вимог через активну взаємодію з іншими особистостями, соціальними групами та суспільством у цілому в конкретних умовах. "Потреба є властивістю всього живого, виражаючи першопочаткову, вихідну форму його активного, вибіркового відношення до умов зовнішнього середовища" [5: 14].

Інтереси, на відміну від потреб, спрямовані на соціальні інститути, соціальні відносини та систему розподілення. Вихід індивіда на рівень інтересів відбувається при задоволенні більшості потреб та прагненні людини реалізовувати свої інтереси через відповідну соціальну систему. "Інтереси спрямовані на ті соціальні відносини, інститути, заклади, від яких залежить розподілення предметів, цінностей, благ, забезпечення задоволення потреб" [5: 75]. Причому цю соціальну систему індивід вважає найбільш прийнятною для реалізації своїх інтересів. Для одних ця система відповідає сталим традиціям споживання, для інших – зміні рівня споживання та можливостей. Крім того, саме соціальна система підкреслює ту нерівність, яка існує між окремими індивідами. Тому індивід прагне зайняти ту соціальну нішу в системі, яка дозволить йому не тільки задовольнити більшість своїх потреб, інтересів, а й самореалізуватися.

У соціальній системі, прагнучи зайняти бажане становище, індивід виходить зі своїх можливостей та своєї системи відносин між почуттями, розсудком, розумом, совістю, волею. Тому тут важливо, в якому співвідношенні є відчуття, розсудок, розум, воля, совість у житті індивіда, наскільки вони

дають можливість індивіду об'єктивно оцінити себе та існуючу соціальну систему. Включаючись в соціальну систему, індивід дедалі більше осмислює суспільну свідомість, яка проявляється в системі політичних, економічних, філософських, релігійних уявлень, та остаточно реалізується в національній ідеї цього суспільства. "Національна ідея – вислів, що позначає: а) важливу для суспільства ідею будь-якого змісту, щодо якої існує згода більшості громадян" [2: 413].

Таким чином, сприймаючи національну ідею суспільства, яка може базуватись на загальнолюдських, класових, національних поглядах, індивід виходить із того, наскільки вона відповідає системі індивіда, яка базується на почуттях, розсудку, розумі, совісті, волі. Ця система індивіда, яка базується на співвідношенні почуттів, розсудку, розуму, волі, совісті реалізує власні інтереси.

У той же час самі інтереси індивіда, з одного боку – це об'єктивні відносини, які складаються внаслідок діяльності соціальних установ, з іншого боку – це уявлення людини про шлях досягнення своєї мети через соціальні інститути. Однією з основ уявлення індивіда про соціальну установу, як засіб реалізації своїх інтересів, є розуміння того, що ця соціальна система найбільше відповідає здібностям індивіда та його індивідуальному співвідношенню почуттів, розсудку, розуму, совісті, волі.

Тут важливим є, наскільки інтереси, які індивід сприйняв як свої, відповідають його співвідношенню відчуттів, розсудку, розуму, совісті та волі, як ці інтереси будуть сприйняті індивідом на рівні відчуттів, розсудку, осмисленні на рівні розуму, чи є у них моральні норми, які здатні поєднатися з совістю індивіда та стати однією з мотивацій активної й відповідальної волі людини. Коли все це присутнє, то складається єдність інтересів індивіда та соціальної групи в суспільстві. Практично це означає, що виникає єдність між суб'єктивним світом індивіда й об'єктивним світом реальності. Одним із центрів цього синтезу є індивідуальне співвідношення відчуттів, розсудку, розуму, совісті, волі людини. "Інтерес, відповідно, є єдність вираження (знайдення, прояву) внутрішньої сутності суб'єкта і відображення об'єктивного світу, сукупність матеріальних і духовних цінностей людської культури у свідомості цього суб'єкта" [5: 88].

Зміст інтересів у кожного суб'єкта є індивідуальним. Для одних актуальними є вирішення одних задач, а для інших вони є несуттєві. Але через соціальні інститути інтереси різних індивідів можуть співпадати, а можуть і протистояти один одному. Суб'єктивною стороною інтересу є сприйняття індивідом своєї ролі в соціальній структурі. Саме співвідношення відчуттів, розсудку, розуму, волі, совісті індивіда буде визначати, які шляхи та методи вибере він для реалізації своїх інтересів: раціональні або ірраціональні за своєю сутністю.

У кожному суспільстві існують свої традиції задоволення потреб, інтересів. Також існує своя межа в доступі до матеріальних та духовних благ окремих індивідів та соціальних груп. Усе це пов'язане з механізмами, які регулюють соціальні відносини між окремими соціальними групами та індивідами.

Самі механізми реалізації інтересів та потреб, з одного боку, пов'язані з суспільними традиціями, з іншого – з осмисленням цих традицій індивідом. "Традиція – поняття, що визначає різноманітні форми впливу минулого на сучасне й майбутнє" [2: 646]. У процесі осмислення інтересів та механізмів, їх реалізації індивідом, на першому етапі у співвідношенні відчуттів, розсудку, розуму, совісті, волі велику роль відіграє емоційне сприйняття. Коли власні інтереси індивід сприймає без зацікавленості, захоплення, то він буде дивитись на них як на рутинні обов'язки. При цьому від їх реалізації у нього не виникає відчуття успіху, задоволення; це означає, що індивід займається не своєю справою.

На основі роботи власного розуму та моралі, індивід повинен для себе вибрати найкращий механізм реалізації інтересів, який має бути перевірений власним досвідом.

Совість при реалізації інтересів повинна відігравати роль компенсаційного механізму. Саме вона встановлює межу для відчуттів, розсудку, розуму, волі індивіда, примушує відчувати, сприймати та розуміти, що, крім інтересів індивіда, існують інтереси інших людей, що тільки у взаємодії з іншими людьми можна реалізувати власні інтереси. Захоплений своїми власними інтересами, розуміючи, як їх реалізувати, в процесі їх реалізації включаючи власну совість, він може бути цілеспрямованим, активним, результативним. "Інтереси індивіда, хоча вони і породжені суспільними умовами, належать внутрішньому світу особистості. Поряд з потребами вони представляють собою важливі спонукальні сили його діянь, поведінки, вибору вчинків" [5: 97]. Рівень реалізації власних інтересів залежить від того, наскільки вони співпадають з суспільними інтересами.

Іноді буває, що власні інтереси протистоять суспільним; на основі цього протиріччя може відбутись реалізація власних інтересів або їх нищення. І ось тут важливо, яку роль у співвідношенні відчуттів, розуму, совісті, волі індивіда відіграють суспільні інтереси. Центром сприйняття ірраціонального індивіда є емоції, саме через них він сприймає інтереси суспільства. Тому основою почуттів індивіда є любов та ненависть, страх та мужність.

Рациональний індивід при сприйнятті суспільних інтересів орієнтується на їх осмислення. Основою раціонального індивіда є розум, який через аналіз та синтез сприймає суспільні інтереси. В ірраціональному сприйнятті спільних інтересів велику роль грають емоції індивіда. У раціональному сприйнятті спільних інтересів індивідом велику роль має розум. Причому яскраве, захоплююче, емоційне сприйняття з серйозним розумовим аналізом спільних інтересів створює поєднання суспільних інтересів з особистими, але не повне, оскільки, коли в цей процес не включається совість, складається дисгармонійне співвідношення між відчуттям, розсудком, розумом, волею. У цьому співвідношенні або відчуття, або розум займають домінуюче положення. Це буде проявом дисгармонії в житті індивіда. Відчуття, розсудок, розум не можуть надовго ефективно з'єднати суспільні та особисті інтереси без включення в цей процес совісті, волі. "Суспільні інтереси виступають по відношенню до інтересів особистих як визначення лінії можливої поведінки, які людина може сприймати, а може і не сприймати, може сприймати повністю або частково" [5: 101].

Індивід, задовольняючи свої потреби, інтереси, займається і цінностями. Світ цінностей – це, передусім, світ культури, це ті моральні завдання, які перед собою ставить індивід, що стають основою його життя і які він з великими труднощами виконує хоча б по суті. "Світ цінностей – це, передусім, світ культури в широкому сенсі слова, це сфера духовної діяльності людини, його моральної свідомості, його прив'язаності – тих оцінок, в яких виражається міра духовного багатства особистості" [5: 160]. На рівні цінностей ускладнюється діяльність індивіда. У своєму житті він починає орієнтуватись не на те, що потрібно йому для виживання (потреби), не на матеріальні інтереси, які реалізуються через соціальні інститути, а на цінності, які стають основою його самоідентичності. Цінності пов'язані не стільки з тим, що необхідно індивіду, а з процесом його самореалізації. Коли індивід стає на шлях розуміння самого себе, він починає усвідомлювати та відчувати своє призначення в цьому суспільстві. Але це усвідомлення відбувається в конкретному суспільстві, яке має свої ідеї, цінності та культурні традиції. Кожен індивід відчуває, розуміє, реалізує цінності, ідеї, культурні традиції відповідно до своїх переконань.

Важливо те, яким є індивідуальний світ людини – ірраціональним, раціональним або прагне стати гармонійним. При пануванні ірраціонального у світогляді індивіда, в сприйнятті цінностей велику роль відіграють відчуття та віра в культурні традиції. Ця віра в цінності та культурні традиції стає безапеляційною, коли індивід виховується в цих цінностях та культурі. Тому дуже велику роль у сприйнятті цінностей індивідом відіграють відчуття. Для індивіда ці цінності спочатку виступають як зовнішні культурні традиції. Тільки пізніше, сприйнявши їх як основу суспільства, в якому він реалізується, він сприймає їх як основу життя. За допомогою розсудку індивід може систематизувати цінності, а також завдяки репродуктивному процесу мислення сприйняти їх. Воля індивіда та вимоги суспільства дозволяють якимось реалізовувати ці цінності.

При пануванні раціонального у внутрішньому світі індивіда засвоєння цінностей відбувається іншим шляхом: за допомогою розуму індивід починає аналізувати ті цінності, які йому пропонує суспільство, намагається зрозуміти, як вони виникли, яку роль відіграють у суспільстві, до чого ведуть це суспільство. Збагнувши призначення цих цінностей, засоби їх реалізації, він починає їх розуміти та або сприймати, або не сприймати. У цій системі допоміжну роль починає відігравати розсудок: саме він пропонує систему суспільних цінностей. Відчуття взагалі включаються в роботу, як допоміжний інструмент розуму, тому воля орієнтується на розум як основу раціонального світогляду індивіда.

Створення світоглядної системи індивіда, де цінності постають вище інтересів та потреб, можлива, коли крім відчуттів, розсудку, розуму, волі у цей процес буде включена совість. Совість пов'язана з відчуттям та розумом індивіда. Коли індивід має критичний підхід, він вміє аналізувати події, явища, розуміти, що в житті добро, а що зло. На рівні відчуттів він через ненависть, любов сприймає добро, зло.

Совість – це ті норми індивіда, які обмежують розум та регулюють відчуття; усе це дозволяє індивіду сприймати цінності в їх багатогранності. Причому чим більше у цих цінностях совісті, моралі, тим більше значення має окрема особистість та її права. Чим більше відчуттів, пов'язаних з власною неповторністю, себелюбством, які домінують у світоглядній системі індивіда, тим менше загальнолюдських норм у сприйнятті цінностей.

Через процес сприйняття цінностей індивід починає себе краще розуміти: він виходить за межі матеріальних потреб та інтересів, починає усвідомлювати себе та свою роль у цьому суспільстві. Контролюючи свої потреби, інтереси, та керуючись своїми цінностями, індивід більш глибоко починає відчувати й осмислювати самого себе не на матеріальному, а на духовному рівні. Свобода, гуманізм стають основою світогляду індивіда, коли цінності, які сприймає індивід, базуються на совісті й моралі. Коли ж у цінностях індивіда переважає егоїзм, себелюбство, то виникає індивідуальність, яка вміє цінувати власні права, свободу та зневажає права інших. У тому випадку, коли в основі світоглядних цінностей індивіда лежать совість і мораль, та навіть коли світоглядні

цінності базуються на егоїзмі, індивід стає вільною людиною, яка усвідомлює саму себе і через цей стан наближається до власної гармонії". Але правда полягає в тому, що діяльність, загалом і повністю визначена потребами, ніяк не може бути вільною та створювати нові цінності творчої діяльності. Поки людина знаходиться під владою потреб, говорити про свободу нема чого. Вона повинна тою чи іншою мірою звільнитись від цієї влади, подолати своє підпорядкування потребам, стати вище них ... Свобода людини є завжди звільненням від влади нижчих цінностей, вибором вищих цінностей і боротьбою за їх реалізацію" [5: 161]. Таким чином, система цінностей індивіда – це основа його духовного світу. Саме в ній відображається ставлення особистості до суспільства, та її самооцінка. Внутрішня система цінностей формується під впливом розумової, чуттєвої та волевої діяльності індивіда. Саме цінності представляють загальні поняття для таких явищ духовного життя як ідея, норми політичного, правового, соціального, культурного життя. Згодом, саме ця система цінностей визначає життя і долю індивіда. Саме цінності стають основою стабільності у співвідношенні почуттів, розсудку, розуму, совісті та волі індивіда. Зміна цінностей в житті індивіда – це зміна співвідношення у структурі відчуття, розсудку, розуму, совісті, волі.

Коли у світогляді індивіда домінуюча роль належить ідеалу, де панують суспільні, класові, загальнолюдські цінності, і в цих цінностях мораль та совість не відіграють ніякої ролі або є другорядними, то яка б структура не панувала у світогляді індивіда – ірраціональна або раціональна, її основою рано чи пізно стане ідол. Тільки коли в системі цінностей свою разом з відчуттям, розсудком, розумом, волею буде відігравати совість, тоді у структурі індивіда, якою б вона не була раціональною, ірраціональною, переважає повага, любов до людини, тобто гуманізм. Розуміння гуманізму в раціональній структурі індивіда відбувається через розум, спираючись на теоретичний, раціональний аналіз. Сприйняття гуманізму в ірраціональній структурі індивіда можливе через чуттєвий світ, який приєднує людину до моральних цінностей. Практично це два шляхи, які (один через розум, інший через почуття) приходять до моралі та совісті як складових структури індивіда. Але зрозуміти структуру індивіда можна тільки через його діяльність. Саме у процесі діяльності індивіда видно, що переважає в його структурі – розум чи відчуття, або ж він прагне до їх гармонійного поєднання. Крім того, тільки через діяльність індивіда можна збагнути, що переважає в моральному світі індивіда – любов, доброта або ненависть і зло, або в якому співвідношенні є любов і ненависть, добро і зло, таким і є співвідношення відчуттів, розсудку, розуму, совісті, волі в його структурі. "Справа в тому, що структурний аналіз суб'єктивних явищ, хоч і розуміється об'єктивно матеріалістично, ще не є структурним аналізом суб'єкта загалом, тобто людини як пізнаючої і діючої істоти. Суб'єктивне є властивістю суб'єкта, але для розуміння структури властивостей потрібно знання структури як активної діяльності в оточуючому світі" [7: 7].

Висновки. У раціональній чи ірраціональній структурі індивіда повинна бути суть, яка зводить цю структуру в єдине ціле і є її основою. Так, суть структури індивіда виникає на основі взаємодії соціальних, культурних, політичних, економічних норм суспільства, які реалізуються у співвідношенні почуттів, розсудку, розуму, совісті, волі індивіда. Яка з цих норм буде більше відповідати здібностям індивіда або мати вирішальний вплив на співвідношення індивіда, залежить від нього самого, а також впливів суспільства. Бо саме сутність індивіда буде визначати його структуру, а також можливі варіанти її розвитку. Розуміння суті індивіда розкриває співвідношення відчуттів, розсудку, розуму, совісті, волі. Це дозволяє при аналізі структури індивіда поєднати розуміння єдності, цілісності індивіда з її динамічним розвитком. У цьому процесі важливим буде, які цінності стануть домінуючими, а які другорядними у структурі індивіда, та яка на цій основі буде збудована система цінностей індивіда. Саме ця система цінностей, реалізуючись через співвідношення відчуттів, розсудку, розуму, совісті, волі, створює гармонійний або дисгармонійний світ розвитку індивіда.

Центром структури індивіда є його здібності; саме їх розвиток створює відповідне співвідношення відчуттів, розсудку, розуму, совісті, волі у структурі індивіда. Коли здібності індивіда вдосконалюються, з ними вдосконалюється структура індивіда. Повної гармонії структура індивіда досягає тоді, коли вона дозволяє здібностям виходити на більш високий рівень розвитку. У такому випадку індивід стає ідентичним самому собі, він починає розуміти свою суть та роль у суспільстві, осмислює й відчуває свою автентичність і своє призначення в цьому світі.

Але це тільки початок реалізації гармонії у світі індивіда. Він через свою діяльність, яка розкриває його ідентичність, включається в існуючий макросвіт, починає його відчувати і розуміти. У результаті індивід входить у стан гармонії, основою якого стає Софія – духовна, практична мудрість. Саме вона створює гармонійний мікросвіт індивіда, який є самодостатнім, здатним відображати не тільки своє співвідношення почуттів, розсудку, розуму, совісті, волі, а й шляхи вирішення основних проблем свого часу. Мікросвіт гармонійного індивіда стає самодостатнім, здатним через свою духовну, практичну мудрість (Софію), яка реалізується в явищах, речах, процесах, суспільстві, спонукати зовнішній світ до досягнення та розвитку індивіда. Саме Софія – духовна, практична

мудрість – зводить розум та відчуття в єдине ціле і їх гармонійна єдність породжує єдину волю індивіда, яка спирається на її мікросвіт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Философский словарь / [под. ред. И.Т.Фролова]. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1986. – 719 с.
2. Філософський енциклопедичний словник / [за ред. В. І. Шинкарука]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
3. Кримський С. Б. Софія Київська. Ефект високого неба / С. Б. Кримський // Україна Incognita ; [за загальною ред. Л. Івшиної]. – Видання третє, стереотипне – К. : Українська преса – група, 2004. – 397 с.
4. Хамітов Н., Крилова С. Філософський словник. Людина і світ / Н. Хамітов, С. Крилова. – К. : КНТ, Центр навчальної літератури, 2007. – 259 с.
5. Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности. / А. Г. Здравомыслов. – М. : Политиздат, 1986. – 221 с.
6. Маслоу А. Г. Дальние пределы человечества психики / Маслоу Абрахам Гарольд ; [перев. с англ. А. М. Татлыдаевой ; научн. ред., вступ. статья и коммент. Н. Н. Акулиной]. – Спб. : Издат. группа "Евразия", 1997. – 430 с.
7. Бекешкина. И. Э. Структура личности / И. Э. Бекешкина // Методологический анализ. – К. : Наукова думка, 1986. – 128 с.
8. Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Українська радянська енциклопедія, 1977 – 775 с.

Матеріал надійшов до редакції 03.09. 2010 р.

Нагиленко И. А. Логико-структурный анализ индивидуальной гармонии.

В данной статье делается попытка провести логико-структурный анализ индивида, определить составляющие структуры индивида, раскрыть их роль в этой структуре, а также найти оптимальное соотношение составляющих структуры индивида. Это позволит приблизиться к пониманию индивидуальной гармонии.

Nagilenko I. A. Logic-Structural Analysis of Individual Harmony.

In this article an attempt to make a logic-structural individual's analysis is made. The components of the individual's structure are disclosed. Also an attempt to find the optimal correlation of the individual's structure components is made. This will allow approaching to the understanding of the harmony.